

10. Полякова О.Б. Психогигиена и профилактика профессиональной деформации личности : в 2 ч. — Ч. I: Профессиональные деформации личности / О.Б. Полякова. — М. : МГУТУ, 2004. — 88 с.; Ч. II: Психопрофилактика профессиональных деформаций / О.Б. Полякова. — М. : МГУТУ, 2004. — 88 с.
11. Практикум по психологии профессиональной деятельности. — СПб. : СПбГУ, 2000. — 304 с.
12. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти [за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової]. — К. : Міленіум, 2006. — 368 с.

В статье рассматриваются основные подходы к определению признаков профессиональной деформации личности и основные методы психологической диагностики ее проявления.

Ключевые слова: профессиональное развитие, деструкции личности, профессиональная деформация, синдром «психического выгорания», психологическая диагностика.

The article considers the basic approaches to the definition of signs of professional deformation of the personality and the basic methods of psychological diagnostics of its manifestations.

Key words: professional development, the destruction of personality, professional deformation, the syndrome of «burnout», psychological diagnostics.

УДК 159.9: 37.015.3

ЧУГУЄВА І. Є.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ПРОФЕСІЙНА УСПІШНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В КАТЕГОРІЯХ НЕОБХІДНОГО І ДОСТАТНЬОГО

У статті представлений аналіз логічних зв'язків у понятті «професійна успішність», розглянуті чинники необхідної підстави для її формування і достатні чинники для її констатації.

Ключові слова: професійна успішність, професійна компетентність, професійна діяльність, ключові компетенції.

Актуальність теми. Головна задача психології – допомогти людині зрозуміти і знайти своє життєве призначення, або, кажучи словами американського психолога А. Маслоу: «допомогти людині стати тим, ким вона здатна стати» залишається сьогодні актуальною [10, с. 90]. В контексті проблеми професійної успішності ця задача набуває особливого смислу – допомогти людині стати успішною в обраній професії, а головне завдання професійної освіти сьогодні – створити необхідні і достатні умови для оволодіння професійною діяльністю відповідно до інтересів і здібностей людини [9]. В цьому питанні психологія розкриває структуру і чинники професійної успішності, умови і чинники її формування.

Ступінь розробки проблеми. Ключовою ланкою професійної успішності сьогодні часто визначають професійну компетентність. Парадигма компетентності виникла і затвердилася на євразійському континенті в середині ХХ ст. Ця ідея стала плідною в педагогіці професійної освіти як концепція професійної компетентності, яка представляє собою критерій найбільш повної готовності спеціаліста до вирішення задач професійної діяльності [9]. Аналіз останніх досліджень проблем сучасної освіти показує великий інтерес до цієї парадигми В.І. Байденко

[1], І.Д. Белоновська [2], Н.О. Глузман [3], І.О. Зимня [7], В.М. Жураковський [9] В.М. Приходько [9], та ін. Актуальність проблеми формування професійної компетентності, науково-практичні зусилля у підготовці компетентних фахівців обумовлений необхідністю вирішення протиріч, які склалися в сучасній професійній освіті [1]. Найбільш значущі протиріччя зовнішнього характеру:

- потреба суспільства в новій інтегративній динамічній особистісній якості фахівця, який готовий до вирішення професійних задач у сучасних й перспективних умовах і недостатньо розроблена концепція формування професійної компетентності спеціаліста, як результат освіти;
- ускладнення умов праці, зростання вимог до фахівця, потреба людини в успішному професійному самовизначенні і соціальна незахищеність основної маси інтелігенції;
- потреба суспільства у формуванні і неперервному підвищенні рівня професійної компетентності фахівця в умовах певного регіону і неможливість вищого навчального закладу у традиційних умовах забезпечити її в повній мірі.

Протиріччя внутрішнього характеру, по відношенню до університетської підготовки спеціалістів:

- динаміка виникнення нових характеристик професійної компетентності спеціаліста та їх недостатня актуалізація в технологіях і змісті професійної освіти;
- інтегративний характер професійної компетентності і недостатня орієнтація навчальної діяльності на інтеграцію теоретичних, практичних знань і соціально-професійного досвіду;
- установка університетів на фундаментальні наукові знання і недостатня їхня затребуваність на інтегративному методологічному рівні у вирішенні професійних задач;
- потреба у формуванні професійної компетентності у скорочений термін і недостатньо ефективне використання освітніх, наукових, виробничих, культурних ресурсів університетських комплексів.

Як бачимо, проблема компетентності полягає в тому, що вона, як критерій ефективності професійної діяльності фахівця повинна бути сформована в процесі навчання, але водночас компетентність є фактором особистісним, на ній базується відчуття власної професійної спроможності, впевненості і, як наслідок – успішності [3].

Мета статті. Визначити логічні зв'язки факторів професійної успішності, яка базується на компетентності, що виступає необхідною її умовою, але не достатньою.

Виклад основного матеріалу статті. Як вказують сучасні дослідники, професійна компетентність формується в системі певних закономірностей:

- *Закономірності обумовленості.* Формування професійної компетентності фахівця обумовлено ціннісно-смысловим ставленням до професійної освіти, самоосвіти, професійної діяльності; наявним досвідом соціальної, навчальної, наукової, виробничої діяльності; суб'єкт-суб'єктивним характером відносин у навчально-виробничому процесі, випереджальним характером змісту освітніх програм.
- *Закономірності становлення.* Формування професійної компетентності фахівця є феноменом професійного становлення особистості і є його ключовим етапом; професійна компетентність включає передумови (індивідуальні здібності і особистісні властивості) і основну частину (актуалізовані компетенції професійної діяльності); на інтелектуально-особистісній базі в процесі освіти формується професійна компетентність, яка розвивається в умовах динаміки професійних відносин і неперервної освіти (формального, неформального, інформального).
- *Закономірності зміни.* Складові професійної компетентності і рівень сформованості піддаються постійним змінам у соціальному,

професійному, особистісному і освітньому аспектах.

- *Закономірності актуалізації.*

Таким чином, компетентність спеціаліста – інтегративна професійно-особистісна якість, необхідна для здійснення діяльності й поєднує в собі когнітивний, діяльнісний, емпіричний, аксіологічний, евристичний, креативний компоненти. Сутністю професійної компетентності є готовність спеціаліста вирішувати актуальні і перспективні професійні задачі, усвідомлюючи соціальну значущість і особисту відповідальність за результати діяльності, необхідність постійного вдосконалення і орієнтація на професійну успішність. Вона відображує класифікацію компетентностей за характером прояву і за видом діяльності. Практико-орієнтована спрямованість професійної компетентності співвідноситься з ціннісно-смысловими характеристиками особистості, емоційно-вольовою регуляцією професійної діяльності та орієнтацією на сприятливу особистісно-професійну перспективу.

Етимологія поняття «компетентність» походить від латинського «competence» – «належати або займати місце правомірно» [2]. В контексті професійної сфери це поняття часто визначається, як система чинників, що «дозволяє людині бути визнаною як така, що володіє професійними знаннями, вміннями, навичками в певній сфері праці» [1]. Проте в сучасних умовах реальної професійної реалізації, моделювання комплексу професійної компетентності передбачає виявлення не тільки функціонально-операційних характеристик працівника, а ще й особистісних, таких, які дозволяють йому бути ефективним, мобільним, конкурентоспроможним і впевненим у своїй професійній позиції. А в цьому випадку моделювання компетентності здійснює спробу з'єднати особистісні якості працівника не тільки зі специфікою професійних задач, а також з особливостями професійної взаємодії, формами організації праці і задачами, що виходять за рамки професії, але суттєво впливають на професійну успішність [9]. Модель складових професійної компетентності, яка розроблена І.А. Зимньою, представляє собою нерозривну єдність, послідовність і динаміку понять: «інтелектуальні здібності», «особистісні властивості», «професійно-особистісні якості», де якість виступає характеристикою, що формується і є мірою відповідності її прояву до певного еталону [7]. Інтелектуальні здібності є базовими, заданими і мають бути розвинутими в процесі освіти, особистісні властивості формуються в процесі

соціалізації, разом властивості й здібності є стрижнем професійної компетентності, іншими словами – фактором необхідним для формування професійної успішності. Властивості й здібності продовжують розвиватися в процесі становлення професіонала і визначають професійну обумовленість особистості спеціаліста. В процесі професіоналізації особистості поступово формуються професійно-особистісні якості, які складають комплекс достатньої підстави для констатації професійної компетентності. Комплекс складових професійної компетентності включає в себе такі:

- Концептуальна – наявність фундаментальної загальнопрофесійної теоретичної бази.
- Спеціальна – наявність спеціальної професійно-теоретичної бази.
- Контекстуальна – знання соціальних, економічних, психологічних, культурних умов, які є на виробництві.
- Праксеологічна – наявність професійно значущих ЗУН.
- Адаптивна – уміння пристосуватися до нових технологій і умов.
- Аксиологічна – уміння визначити цінність діяльності, визначити пріоритети, ціннісне ставлення до професійної діяльності.
- Екстремальна – уміння діяти в умовах невизначеності.
- Комунікативна – уміння ефективно використовувати навички і прийоми спілкування, ділової взаємодії, інформаційного обміну.
- Соціальна – наявність соціальної відповідальності за результати діяльності, здатність здійснювати ефективну сумісну діяльність.
- Особистісна – володіння прийомами особистісного самовираження, саморозвитку, засобами саморегуляції, самоконтролю, опору професійним деформаціям.
- Індивідуальна – індивідуальний стиль діяльності, потреба у професійному розвитку, вдосконаленні, самоосвіті.
- Інтегрована – уміння поєднувати теорію і практику, раціональність і оптимальність процесу діяльності з її результативністю, творчий підхід до професійної діяльності.

Всі ці складові професійної компетентності, як необхідна підстава, будують реальні можливості для конкурентних переваг фахівця, і як наслідок – його професійну успішність [5]. Комплекс професійної успішності фахівця включає в себе також фактори достатньої підстави для її констатації, в сучасному розумінні цього поняття:

- Інноваційність – готовність ставити і вирішувати принципово нові інженерні проблеми і задачі, в тому числі в умовах технологічної невизначеності.

- Мобільність – готовність поновлювати досвід і знання, засвоювати новий досвід в діяльності, змінювати види діяльності.
- Бізнес-ефективність – готовність до ефективної управлінської діяльності, аналізу матеріальних потоків.
- Інформаційність – готовність до вирішення задач пошуку, обробки, аналізу інформації, керування інформаційними потоками.
- Перспективність – готовність до вдосконалення професійної діяльності, пошук нових напрямів і форм діяльності, професійне передбачення, діалектичний підхід до професійної діяльності [4].
- Ідентичність – відчуття себе не просто представником певної професії, а й носієм образу професії, відповідати її зовнішньому іміджу і внутрішньому духу [8].

Оскільки професійна діяльність є видом суспільно необхідної праці, то успішність в ній слід розглядати як певну систему, з одного боку, комплексу суспільної значущості (економічна, соціальна, правова, етична, моральна). З іншого – організаційного комплексу, що включає в себе соціально-психологічні особливості організації праці (місія організації, корпоративна культура, репертуар ролей тощо). Також до цієї системи входить комплекс особливостей об'єкта і продукту діяльності в соціальному аспекті (ступінь соціального впливу або наслідків діяльності) і комплекс соціально-психологічних особливостей суб'єкта праці (соціально-економічний статус, соціальна зрілість і відповідальність, ставлення до діяльності) [6].

Особистісний підхід до проблеми професійної успішності у якості системостворювального фактору визначає взаємодію особистості з професією. Професійна успішність передбачає не тільки здатність виробляти певний продукт, а також готовність отримати відповідний соціально-економічний статус, вступити у певну систему ділових стосунків, відповідати функціональним, рольовим, суспільним вимогам, бути носієм певного іміджу і способу життя [5]. Професійна успішність майбутніх спеціалістів – це «налаштування», актуалізація і пристосування можливостей особистості для успішних дій в обраній професійній діяльності, це спрямування особистості на відповідну поведінку при виконанні професійних задач в певних ситуаціях, що передбачає розуміння професійних завдань, усвідомлення відповідальності, бажання добитися успіху, уявлення про складності і труднощі в процесі діяльності, усвідомлення своїх особистісних «слабких» і «сильних» сторін у професійному аспекті,

Професійно обумовлені підструктури особистості			
Соціально-професійна спрямованість	Професійна компетентність	Професійно важливі якості	Професійно значущі психофізіологічні властивості
Соціально-психологічні і психофізіологічні компоненти підструктури			
Схильності, інтереси, очікування, установки, мотиви	Професійні знання, уміння, навички	Відповідні до певного виду професійної діяльності	
Ключові кваліфікації			
Готовність виконувати певну діяльність, спрямованість на досягнення і професійне зростання, соціальна відповідальність	Персональна професійна компетентність, соціально-правова і економічна компетентність. Знання і уміння, які виходять за рамки однієї професії	Професійна самостійність, здатність до планування, контролю, аналізу, самоконтролю, професійна мобільність	Узагальнені професійні здібності, витривалість, стресостійкість, працездатність

Рис. 1.1. Схема професійно обумовленої структури особистості

уміння самооблізувати їх в певних ситуаціях і реалізувати в конкретних умовах професійної діяльності, що супроводжується закріпленням професійних мотивів, позитивного ставлення до обраної спеціальності, підвищенням вимог до себе, самокритичністю [7].

Як бачимо, професійна успішність нерозривно пов'язана з розвитком професійно важливих якостей. Розвиток та інтеграція професійних якостей в процесі професійного становлення – це складний і динамічний процес, який відбувається на основі психологічних властивостей індивіда. В процесі засвоєння і виконання діяльності психологічні якості поступово професіоналізуються, утворюючи самостійну підструктуру особистості. У процесі професійного розвитку особистості утворюються інтегративні ансамблі, або симптомокомплекси якостей [4]. Компонентний склад професійно обумовлених ансамблів постійно змінюється, зміцнюються їх кореляційні зв'язки. Однак для кожної професійної діяльності існують відносно стійкі сукупності професійних характеристик. В зарубіжній західній психології вони визначаються як ключові кваліфікації. У ранг загальних ключових кваліфікацій включають такі складові: особливості мислення, здатність до планування складних процесів, креативність, прогностичні здібності, здатність до самостійного прийняття рішень, комунікативні здібності, здатність до співпраці, працездатність, відповідальність і т. д. Визначення і обґрунтування ключових кваліфікацій відбувається на основі взаємозв'язку та взаємообумовленості соціально-економічних, техніко-технологічних процесів і переважаючих професійно важливих особистісних компонентів праці. Структура ключових кваліфікацій показує, що вони можуть бути віднесені до певних професійно обумовлених підструктур особистості. Загальний зміст профе-

сійно обумовленої структури особистості представляє собою взаємозв'язок і взаємовплив цілого комплексу компонентів: соціально-психологічних, професійних, професійно-психологічних, особистісних, а також психофізіологічних. У процесі професійного становлення зміст підструктур особистості змінюється, відбувається інтеграція компонентів всередині кожної підструктури, що призводить до утворення ключових кваліфікацій. Їхня єдність забезпечує продуктивність професійної діяльності, сприяє професійному зростанню, мобільності, конкурентоспроможності, розвитку кар'єри спеціаліста (рис. 1.1).

У якості висновку можна зазначити, що професійна успішність майбутніх фахівців в континуумі необхідного і достатнього – це нерозривна послідовність внутрішньо-особистісних трансформацій від вродженого до розвинутого, від набутого до реалізованого, від сформованого до самовдосконаленого, самоврегульованого і самоспроектного.

Список використаних джерел

1. Байденко В.И. Компетентный подход к проектированию государственных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы) : методическое пособие / В.И. Байденко. — М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. — 114 с.
2. Белоновская И.Д. Инженерная компетентность специалиста: понятие, проблемы и закономерности формирования // Профессиональная педагогика: категории, понятия, дефиниции : [сб. науч. тр. / науч. ред. Г.Д. Бухарова, О.Н. Арефьев] / И.Д. Белоновская. — Екатеринбург : ГОУ ВПО «Рос. гос. профпед. ун-т», 2008. — Вып. 5. — 598 с.
3. Глузман Н.А. Порівняльний аналіз підходів до розуміння компетентності та компетенції в професійній освіті / Н.А. Глузман // Науковий вісник Миколаївського державного університету : [зб. наук. праць / за заг. ред. В.Д. Будака, О.М. Пехоти]. — Миколаїв: МДУ, 2008. — Вып. 23, Т. 2. — С. 67—79.
4. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. — М. : Изд-во Моск. Психолого-социального ин-та; Воронеж : МОДЕК, 2004. — 752 с.

5. Ершова Н.Г. Психолого-педагогическое сопровождение формирования конкурентоспособности специалистов / Н.Г. Ершова. — Волгоград : ВЛГИФК, 2000. — С.27—29.
6. Завалишина Д.Н. Способы идентификации человека с профессией // Психология профессиональной деятельности / под. ред. А.В. Карпова / Д.Н. Завалишина. — М.; Ярославль: ЯрГУ, 2001. — С. 104—128.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2005. — № 11. — С. 14—20.
8. Иванова Н.Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н.Л. Иванова // Вопросы психологии. — 2008. — №1. — С. 89—100.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: [за заг. ред. О.В. Овчарук]. — К.: К.І.С., 2004. — 112 с.
10. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу [пер. с англ. А.М. Татлыбаевой]. — СПб.: Евразия, 2001. — 478 с.

В статье представлен анализ логических связей в понятии «профессиональная успешность», рассмотрены факторы необходимого основания для ее формирования и достаточные факторы для ее констатации.

Ключевые слова: профессиональная успешность, профессиональная компетентность, профессиональная деятельность, ключевые компетенции.

The article presents an analysis of the logical links in the concept of professional success. In the article are also shown the factors of necessary basis for its formation and sufficient factors to ensure its ascertaining.

Keywords: professional success, professional competence, professional activity, key competencies.

УДК 159.9

ЧУЙКО О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИНАМІКА СТАНОВЛЕННЯ «ОСОБИСТІСНИХ ПРИРОЩЕНЬ» У СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті проводиться аналіз дослідження, направлено на виявлення динаміки становлення особистісних утворень у студентів соціономічних професій.

Ключові слова: особистісне становлення, особистісні утворення.

Постановка проблеми. Увага багатьох сучасних дослідників звернена до проблеми становлення особистості у контексті професійної соціалізації (К.А. Абульханова-Славська, В.А. Бодров, Е.Ф. Зеєр, Є.А. Климов, Н.С. Пряжников, Л.М. Мітіна, В.А. Пономаренко, А.К. Маркова, В.Д. Шадриков). Не виключенням є й ранній етап, де особлива увага приділяється вивченню професійної самосвідомості, професійного мислення, професійного самовизначення майбутнього фахівця. Водночас, досить часто спостерігається «розірваність» або ж відокремленість двох складових ланок у становленні професіонала – професійне становлення і становлення особистісне. Особливо актуальною постає ця проблема при підготовці фахівців соціономічних професій, в якій «невистигання» особистісних структур у процесі навчання призводить до фахової невідповідності випускника виконувати професійні задачі. Сформованість особистісних структур, на нашу думку, означає появу особистісної зрілості, яка слугує критерієм успішності становлення майбутнього професіонала. Особистісна зрілість розглядається як складне інтегративне психоло-

гічне новоутворення, детерміноване включенням індивіда до спеціально створеної системи складних людських взаємодій і взаємостосунків, трансцендентне переживання і рефлексивний аналіз яких є умовою формування здатності до прийняття особистісно-зрілих, професійних рішень. Прийняте рішення у сфері соціономічних професій не може бути спонтанним, інтуїтивним, невідрефлексованим, в іншому випадку воно стає об'єктивним обмеженням, що перешкоджає вирішенню поставлених професійних задач. Так, притаманний юнацькому віку максималізм, впертість, спонтанність можуть стати тим гальмівним бар'єром, що блокуватиме здатність адекватного сприйняття складної палітри людських стосунків.

З огляду на це, **метою нашого дослідження** стало виявлення динаміки становлення змістових характеристик особистісної зрілості у студентів, що навчаються за спеціальностями «психологія» і «соціальна робота» з 1 по 6 курс.

Завдання дослідження:

- дослідити змістові характеристики особистісних утворень у студентів соціономічних професій;